

Emek Arzında Tersine Elastikiyet

Doç. Dr. Nevzat Yalçıntaş

I — EMEK ARZINDA ELÂSTİKİYET

Emek arzındaki elâstikiyetten, ücretlerdeki nisbî değişmelere karşı emek arzı yekûnundaki nisbî değişmeler kastedilmektedir¹. Emek arzı elâstikiyetini ölçmek için Alfred Marshall'ın talep elâstikiyetini ölçen formülünü emeğe tatbik ederek aynen kullanabiliriz². X = iş piyasasına arz edilen emek miktarı, P = ödenen ücret, $d = X$ ve P de vukuu bulan değişiklikler olsun, emek arzı elâstikiyeti (E_e) formülü şöyle olacaktır :

$$E_e = \frac{\frac{dX}{X}}{\frac{dP}{P}}$$

Görüldüğü gibi emek arzı elâstikiyeti ücret değişmeleri ile emek arzı miktarı arasındaki nisbetin bir ifadesidir. Ücretlerdeki artış iş piyasasındaki emek arzı yekûnunu arttırıyorsa elâstikiyet pozitifdir, eğer ücretlerdeki artışı emek arzı yekûnu azalarak takip ediyorsa emek arzı elâstikiyeti negatiftir. Yani emek arzı miktarı ücret yükselmeleri ile birlikte artmamakta bil'akis ters bir seyir takip etmektedir. Negatif (menfi) kelimesinin kullanımında çoğu zaman bir değer hükmü saklandığından emek arzındaki gelişmenin ücrettekinin aksine olması sebebiyle «Tersine elâstikiyet» tâbirini «menfi elâstikiyet» deyimine tercih ettik.

Ücret seviyesindeki artışlar muvacehesinde emek arzının gösterdiği tepkiler çeşitli olabilir. Şimdi bunları, tersine elâstikiyete doğru giden bir sırayla görelim.

1) Paul M. Douglas; The Theory of Wages; New York; Macmillan Company; 1934; s. 233.

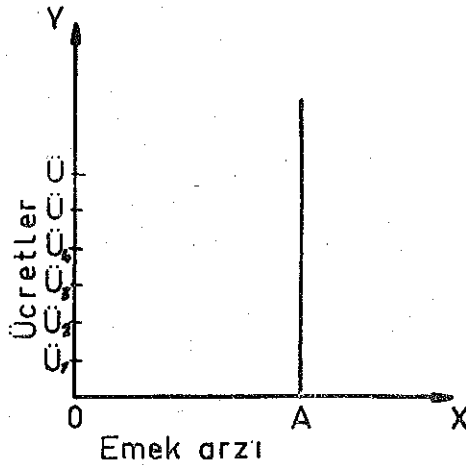
K. W. Rothschild; The Theory of Wages; Oxford; Basil Blackwell; 1954 s. 43.

2) Alfred Marshall; Principles of Economics; Eighth Edition; London; Macmillan and Co. Ltd.; 1962; s. 690.

A — Elâstik Olmayan Emek Arzı :

Umumî emek arzının bazı kısımlarının ücret artış veya eksilişlerinden, arzın artması veya azalması bakımından, hiç müteessir olmadıkları düşünülebilir. Bunlar umumiyetle ilim, din, san'at gibi beşerî faaliyetler sahasının en yüksek addedilen dallarında emeklerini arzedenlerin tepkisidir. Bir ilim adamı, bir hoca veya papaz, hakiki bir san'atkâr kazançlarının azalması ile çalışmalarının müddet ve şiddetini umumiyetle azaltmazlar. Bu hükme, en azından kısa vâdede, doğru olarak bakabiliriz. Bu faaliyet dallarındaki ücret ve diğer kazançlardaki belirli azalış veya yükselişler uzun vâdede bu kısımlardaki emek arzı yekûnunu daraltıcı veya genişletici tesirler husule getirebilir. Fakat kısa vâdede bu pek varit olmamaktadır. Ücretlerin teşekkülünde pazarlık nazariyesinin taraftarı olanlar da ücret artışları karşısında emek arzının elâstik olamayacağını ileri sürmektedirler. Böylece pazarlık gücüne dayanılarak gerçekleştirilen ücret yükselişleri emek arzı yekûnunun da muhakkak artmasını icap ettirmemektedir. Manevî tatmin unsurunun maddî kazanç gayesine galebe çaldığı bütün diğer çalışma sahalarda da arzın ücret değişimleri karşısında elâstik olmadığı görülebilir.

Emek arzının elâstik olmadığı hali şekil 1'le gösterebiliriz: OX eksenini emek arzı miktarlarını OY ise ücret seviyelerini göstermektedir. A noktasında teşekkül etmiş bulunan emek arzı yekûnu $\bar{U}_1$, $\bar{U}_2$, $\bar{U}_3$, $\bar{U}_4$ ..... ücret değişiklikleri karşısında sabit kalmaktadır.

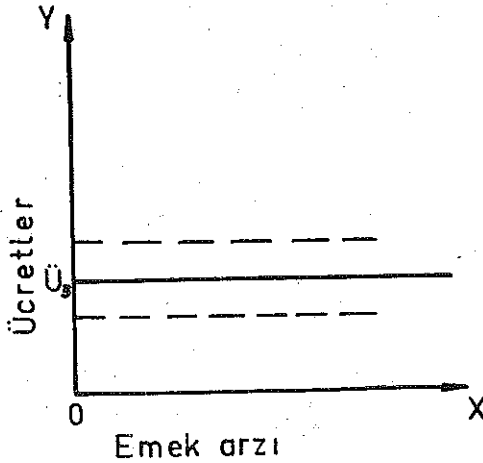

Şekil : 1

Tabiatıyla, elâstik olmayan emek arzı grafiği ile, yukarıda belirtil-diği gibi, ancak bazı faaliyet dallarında ve bazı fertlerin emek arzı hâdisesi açıklanabilir. Yoksa bir bütün olarak emek arzı bu grafik-le izah edilemez.

B — Sonsuz Elâstik Emek Arzı :

Emek arzı miktarının, ücret yükselişlerinde artarak ücret düşmelerinde ise eksilerek ücretleri daima aynı seviyede tuttukları düşünülürken emek arzı elâstikliyinin sonsuz olduğu kabul edilmiştir. Bu görüş tarzı, nazariyelerini umumiyetle Malthusien bir tahlile dayandıran, klâsik iktisat ekolüne aittir. Tam rekabet şartlarının hâkim olduğu ve hiçbir firmanın tek başına ücret şartlarını değiştiremeyeceğinin farzedildiği iş piyasasında mümkün bir tek ücret seviyesi vardır. (Şekil 2 de $\bar{U}$). Ücret seviyesi ile emek arzı arasındaki münasebet mekaniktir. Ücret seviyesi $\bar{U}$ 'nün altına düşünce emek arzı o nisbette daralır ki emek faktörünün nadirleşmesi karşısında ücretler tekrar $\bar{U}$ seviyesine yükselirler. Ücretler $\bar{U}$ seviyesinin üstüne çıktıkları zaman ise emek arzı o nisbette artar ki arzın fazlalığı ücretlerin tekrar $\bar{U}$ 'ye dönmelerini sağlar.

Şekil : 2

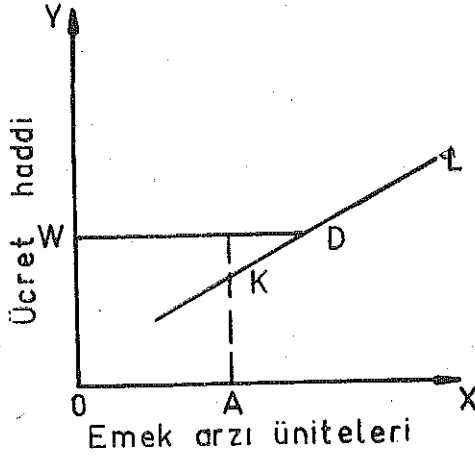
Emek arzı elâstikliyini sonsuz farzederek ve ücretin «tabii ücret», «asgari geçinme haddi» seviyesinde teşekkül ettiğini ileri süren mekanik ve karamsar ücret nazariyelerinin tenkidi iktisat teorisinde yapılmıştır. Bundan dolayı burada, emek arzı elâstikliyini sonsuz

olarak kabul eden görüşlerin yanlışlıkları yeniden belirtilmeyecektir. Sadece Prof. Allan M. Cartter'in, bir işletmeye olan emek arzı elâstikiyetinin kısa vâdede sonsuz olduğu görüşüne karşı yönelttiği tenkidlerini görmek faydalı olacaktır³. Allan M. Cartter aşağıdaki hususları ileri sürerek bir işletmeye olan emek arzı elâstikiyetinin sonsuz olamayacağını söylemiştir :

«1930 dan beri yapılan eksik rekabet araştırmaları emek arzının sonsuz olarak elâstik olmadığını ve fakat emek arzı eğrisinin sağ yukarıya doğru büküldüğünü göstermiştir. İş piyasasında malûmat ve seyyaliyet imkânları tam değildir. Emeklerini arzedenler için işverenler birbiriyle ikame edilebilecek kimseler değildirler, bir çok işverenler kendi mahallî iş piyasalarını tesirleri altında bulunduracak kadar büyüktürler. Ayrıca:

1 — İş piyasasında işsizliğin olup olmamasının işverenin imkânları üzerinde mühim tesirleri vardır. Bir firmanın değiştirmek istemediği bir ücret ödeme seviyesi olduğunu farzedelim. Eğer mahallî iş piyasasında işsizlik varsa, bu işletme mevcut belirli bir ücret seviyesine göre çalışmaya amade olan işçileri istihdam eder. Böylece şekil 3 de görüldüğü gibi firma OW ücretini ödeyerek OA miktar emek istihdam eder. Eğer ilâve emek ünitelerinin fiyatı KL fonksiyonu ile gösteriliyorsa, bu halde firma ücret seviyesini arttırmadan D noktasına kadar daha fazla işçi istihdam edebilir. Fakat WD'nin ötesinde bir istihdam seviyesi için ücreti arttırmak gerekecektir. Bu vaziyette firmaya olan emek arzı WDL'dir. Küçük sayıda bir emek miktarı için, işsizler ortadan kalkana kadar, emek arzı tam elâstiktir. Bununla beraber yeni şahısları iş piyasasına çekmek için firmanın daha yüksek bir ücret haddi tesbit etmesi zaruridir.

3) Allan M. Cartter; Theory of Wages and Employment, Richard D. Irvin, Inc.; Noomwood; Illinois; 1959; S. 52.

Şekil : 3

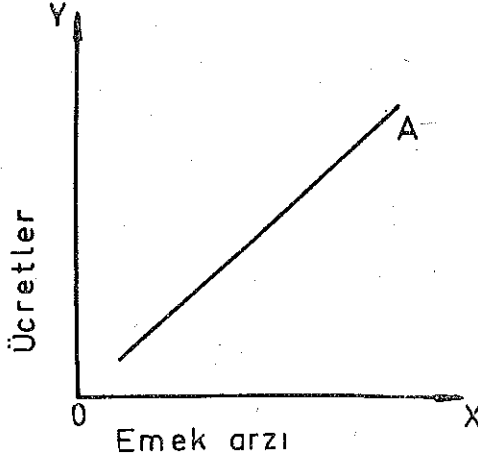
2 — Emek arzının elâstikiyeti, aynı mntıkadaki diğer firmaların bahis konusu firma tarafından yapılan ücret değışikliklerine karşı olan reaksiyonlarına bağıdır. Eğer diğer firmalarda aynı değışikliğı yaparlarsa emek arzı daha az elâstik olacaktır.

3 — Ücret sistemi emeğin verimliliğı ile intibak halinde bulunduğu taktirde, bu hal emek arzı hattına da tesir edecektir. İşçilerin emeklerini grafikte en verimliden başlayarak bir sıraya koyduğumuzda, arz her emek ünitesinin verimliliğine göre ölçölüyor demektir ve arz hattı yukarıya doğru çıkan bir eğri haline gelecektir.»

Görüldüğü gibi Prof. Allan M. Cartter tek bir işletmeyle münasebet halinde bulunan, emek arzı hattının dahi şekil 2 deki OX eksenine paralel bulunamayacağı yani emek arzı elâstikiyetinin sonsuz olamayacağı neticesine varmaktadır. İş piyasasının gittikçe organize bir piyasa olması, sendika faaliyetlerinin tesirli bir hale gelmesi, kollektif anlaşma, «kapalı işletme» (close shop) tatbikatının iş piyasasında yer alması istihdam şartlarını düzenleyen mevzuatın önem kazanması gibi hususlar emek arzı elâstikiyetinin sonsuz olmasını önleyici faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. İşsizliğin hüküm sürdüğü iktisaden az gelişmiş ülkelerde dahi sonsuz elâstik emek arzı hattı çok farazi bir mahiyet arz etmektedir.

C — Emek Arzı Elâstikiyetinin Müsbet Olması :

Ücretlerin artması ile emek arzı miktarı artıyor, ücretlerdeki bir düşüş ise emek arzındaki bir eksilme ile takip ediliyorsa emek arzı elâstikiyeti müsbettir. Yani her iki ikisadî olayın seyri aynı isikamettedir. Bu durumu şekil 4 de görmek kabildir.

Şekil : 4

Yüksek ücret nazariyesinin taraftarları ücretlerin artması ile, emeğin takdir edildiğini görüp çalışma sevk ve gayreti çoğalan işçinin emek arzını arttırarak daha verimli olacağını söylemektedirler⁴. Yüksek ücret seviyesinin teşekkül etmesinden önceki devrede, çalışma meyli zayıf olan kimselerin bu def'a emeklerini arzetmek isteyecekleri düşünülebilir. Ücretlerin yükselmesi ile emek arzı miktarının azalmayıp artması «ikame tesirinin» (substitution effect) «gelir tesirine» (income effect) galebe çalması halidir. Ücretlerin artmasının tabii bir neticesi olarak serbest zamanların (çalışmamak) fiyatı da artmaktadır. Bu vaziyette işçi emeğinin arzını kısararak pahalı olan boş zaman «satın almak» yerine, ücretlerdeki artış neticesinde nisbi olarak ucuzlayan malları veya hizmetleri satın almak isteyecektir. Yani çalışma saatlerini arttırarak ucuzlamış bu-

4) Hâzım Atıf Kuyucak; İktisat Dersleri; İkinci Tab'ı; İktisat Fak. Yayını; İstanbul; 1960; S. 324.

lunan mal ve hizmetleri «pahalı» boş zamanlar yerine ikameyi tercih edecektir.

Artan ücretler karşısında emek arzı yekûnunun çoğalması bazı şartların mevcut olmasına bağlı bulunmaktadır. Arzdaki artışın emek arzedenlerin sayısının fazlaşmasından gelebilmesi için iktisadî çevrede derhal arz haline gelebilecek emek potansiyelinin mevcut olması gerekmektedir. Çalışılan müddetlerin uzaması ve fazla mesai yapma imkânları ise istihsal teknik ve politikası, halihazır iş şartları ve mevzuatla hudutludur. Ücret artışının nisbeti ve temel ücretin seviyesi emek arzının artmasında önemli faktörlerdir. Artan ücretler karşısında daha fazla çalışmak istemek, çalışanların emek arzlarını fazlaştırmaları tabiatıyla aynı zamanda bir zihniyetin, bir düşünüş tarzının neticesidir. Çünkü tercih boş zamanlarla bazı ilâve mal ve hizmetlere sahip olma arasındadır. Burada tercih sadece pahalı olan boş zamanları «satın» almamak fakat ucuz hale gelen mal ve hizmet mübayaaya etmekten ibaret, bir pahalı - ucuz ikiliğinin rasyonalizasyonu gibi görünmemektedir. Çok kazanma arzusu, zihniyet ve sosyal amiller bu tercihte rol oynamaktadırlar.

«Ücret zammının amele üzerindeki tesirinin muvakkat» olduğu «bu muvakkat tesir geçtikten sonra, amelenin kendini işe verme kabiliyetinin zayıfladığı» ileri sürülerek yüksek ücret nazariyesine itirazlarda bulunulmuştur⁵. Filhakika ücretler arttıkça emek arzı daimî olarak artmamaktadır. Ücret yükselişleri belli bir seviyeye kadar produktiviteyi arttırmakta ve sonra azaltmaktadır. Böylece artan ücretler karşısında emek arzı ilânihaye çoğalmamaktadır. Muayyen bir ücret artışı seviyesinden sonra ilâve ücret yükselmelerinin, arzedilen emek miktarının fazlaşmasına değil bil'akis eksilmesine yol açtığı söylenebilir.

II — EMEK ARZINDA TERSİNE ELÂSTİKİYET

A — Ferdî Emek Arzında Tersine Elâstikiyet :

Profesör George H. Hildebrand emek arzı elâstikiyetinin tersine olmasını şu şekilde açıklamaktadır⁶. «Emek arzında menfi

5) Feridun Ergin; İktisat; İkinci Baskı; İktisat Fak. Yayını; İstanbul 1961; S. 186.

6) Prof. G. H. Hildebrand emek arzındaki tersine elâstikiyet mefhumuna ait bu anlayışını bizimle yaptığı şahsî muhaberatta açıklamıştır.

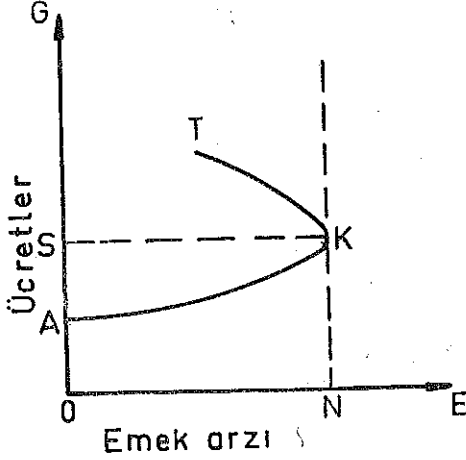
elâstikiyet kavramı haddi zatında gayet basittir. Bir işçinin haliha-zırda tasarladığı hayat seviyesi, standard hayat seviyesi veya kendisine gaye ittihaz ettiği ideal seviye ile mutabakat halinde ise, ücret haddindeki herhangi bir artış onun iş için ayırdığı saatlerde ücret artışları ile aynı nisbette bir eksilme yapmasına sebep olacaktır; böylece işçinin bir devre zarfındaki gelir toplamı sabit kalacaktır. Eğer işçi zamana göre değil de parça başına ücret alıyorsa, bu halde yine kendisinin bir devredeki gelirine sabit bir veri olarak bakarak, gayret ve verimliliğini, parça başına olan ücret artmaları ile aynı nisbetlerde azaltacaktır. Böyle bir işçinin fazla mesaf imkânlarını reddedeceği, ücretlerde hakikî artışlar olunca işe sık sık gelmeyeceği ve hattâ arzu ettiği senelik geliri elde eder etmez işi senenin ortasında terk edebileceği söylenerek bu durum umumileştirilebilir. Hakiki gelirdeki bir artışın, bu durumda baba arzu edilen geliri kazanabildiğinden, kadının ve çocuğun işi bırakmasına yol açtığı daha umumî olan bir haldir».

Görüldüğü gibi, emek arzı tek işçi bakımından ele alındığı takdirde tersine elâstikiyet hâdisesi şu şekilde ortaya çıkmaktadır. Artmakta olan ücret haddinin muayyen bir noktasından sonra, işçi önceden tasarladığı gelir miktarına ulaştığını düşünmekte ve netice itibariyle bu tip işçi ücret artmasından dolayı ihtiyacı olan ücret geliri yekûnunu daha az veya daha kısa bir müddet çalışarak elde edebileceğinden emeğinin arzını kısmayı ve fazla serbest zamana sahip olmayı tercih etmektedir. Bu durumda işçi daha fazla çalışarak daha çok ücret geliri elde etme yerine, artan ücretinin getirdiği yeni imkânla «serbest zaman satın alma»yı kararlaştırmaktadır. Burada «gelir tesiri» yukardaki bahiste izah ettiğimiz «ikame tesiri»nden daha da kuvvetli olmaktadır.

Emek arzları, ücret haddinin değişmesi ile tersine elâstik olan işçiler muayyen bir hayat seviyesine ulaşmayı düşünmektedirler. Böylece muayyen ve mahdut bir hayat seviyesi tesbit eden işçiler, ücret hadlerinin yükselmesi neticesinde kendileri için zarurî addettikleri mal ve hizmetleri daha kısa bir müddet veya daha yavaş çalışmak suretiyle elde etmek imkânına kavuşmuş olacaklardır. Bu halde, ücretlerdeki bir düşüş ise aksi istikamette bir hareket doğuracaktır. Alışmış olduğu hayat seviyesini devam ettirebilmek için, emek arzını arttırıp daha fazla çalışmak mecburiyetinde kalacaktır. Bu ise ya kendi çalışma müddet veya şiddetini çoğaltarak veya

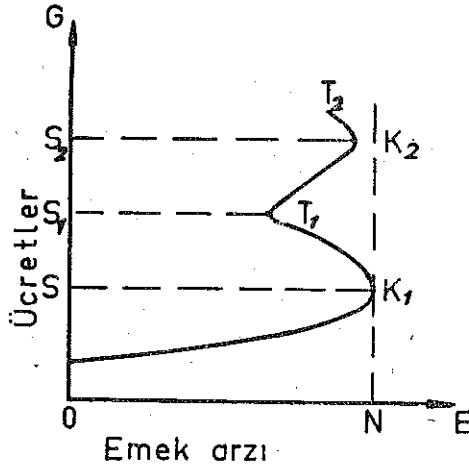
aile efradından birinin veya bir kaçının emeklerini iş piyasasına arz etmesi ile mümkün olacaktır. Bu duruma göre, tersine elâstik emek arzı eğrisini aşağıdaki şekilde çizebiliriz :

Şekil : 5

Emek arzı miktarını OE , değişen ücret nisbetlerini de OG ile gösterdiğimizde emek arzı eğrisi AT ile temsil edilmektedir. OA asgarî ücreti göstermektedir ki, işçi bundan daha düşük bir ücret seviyesi karşısında emeğini arzetmek istemeyecektir. Filhakika klâsiklerin asgarî geçim haddi olarak adlandırdıkları A noktasından sonra vukubulan ilk ücret artışları başlangıçta emek arzının çoğalmasına yol açabilir. Ancak ücret artışları devam ettikçe bir müddet sonra öyle bir ücret seviyesine gelinecektir ki bu seviyeden sonraki ücret yükselmeleri arz edilen emek miktarını azaltıcı bir rol oynayabilir. Çünkü muayyen bir ücret seviyesinin ötesinde, işçi serbest zamanları, daha fazla gelire tercih etmekte, daha az çalışmakla, esasen hudutlu olan ihtiyaçlarını elde etmek imkânına kavuşmaktadır. İşçilerin emek arzlarındaki bu düşüş ücretler yükseldikçe devam edecektir. Fakat muayyen bir yüksek ücret seviyesinden sonra emek arzının artmağa başladığı işçinin gayretini arttırdığı veya ailesinin diğer fertlerinin iş piyasasına girdikleri görülebilir. Emek arzı miktarındaki azalışın durması ve arzın yeniden artmasına sebep, bahis konusu ücret haddini müteakip, çalışmada alışmış olduğu hayat seviyesinden çok farklı yeni bir hayat seviyesine geçme isteğidir. Bu

takdirde çalışmada meselâ bir ev almak, yeni bir otomobile sahip olmak çocuklarına yüksek tahsil yaptırmak, tatilini dış ülkelerde geçirmek gibi arzular ve ihtiyaçlar uyanmış olabilir. Böylece işçi hayat standartları sahasında bir sıçrama yapmak isteyebilir. Alışmış olduğu hayat tarzına kanaat etmek yerine daha fazla çalışarak veya aile fertlerini çalıştırarak daha çok kazanmak arzusunun kapılabilir. Tabiatıyla çalışanın emek arzını çoğaltıcı böyle bir karar alabilmesi için ücret artmasının, bir hayat standardından bir diğerine geçmesini teşvik edecek derecede yüksek olması, eski hayat seviyesinin esasen tatmin edici olmaması ve nihayet içinde yaşanılan sosyal muhitte diğer psikolojik şartların böyle bir vakıayı mümkün kılar mahiyette bulunması icap etmektedir. Ücret yükselmesi devam ederse yine bir evvelki durum ortaya çıkacak yani belli bir ücret seviyesinden sonra emek arzı azalmaya başlayacaktır. Şu halde şekil 5, bu hayat standardı skalasındaki «sıçrama» hâdisesini gösterici tarzda yeniden çizilecek olursa, şu değişikliğe uğrayacaktır.

Şekil : 6

Ücretlerin S_1 noktasına kadar yükselmesinin ortaya çıkarttığı yeni hayat tarzında emeğini arzeden bu def'a S_2 ücret seviyesi ile tatmin olmuştur ve müteakip ücret yükselmeleri karşısında emek arzını kısararak reaksiyon göstermektedir. Emek arzı yine tersine elâstik olmuştur. Bu hale nazaran her hayat seviyesi için tersine

elâstik bir emek arzı eğrisi çizilebilir. K_2 noktası, yani ücret artışları karşısında arzedilen emeğin optimum noktası, K_1 den daha sağda veya daha solda olabilir. Bu emeğini arzedenin yeni hayat seviyesindeki doyma, tatmin olma derecesine bağlıdır.

B — Mecmu Emek Arzında Tersine Elâstikiyet :

Ferdî emek arzında ortaya çıkan bu tersine elâstikiyet hâdisesi iktisadî çevredeki mecmu emek arzı için nasıl bir mahiyet gösterecektir? «Bütün bir nüfus için emek arzı şartlarına dair bazı fikirler elde etmek istiyorsak, ayrı ayrı, ferdî ve aile arzlarının hepsini toplamamız kâfi gelecektir. .... Eğer ücretlerin yükselmesi ile ferdî ve aile emek arzları eksiliyorsa, daha az bir ölçüde olsa bile, mecmu emek arzı aynı şekli alacaktır»⁷. «Tek bir işçinin emek arzı hakkında yapılan analiz her çalışan işçi için yapılabilir. Piyasa emek arzı eğrisi ise bireysel emek arz eğrilerinin bir toplamıdır»⁸. Ücretler yükselirken çalışanların hepsinin aynı zamanlarda ve aynı şekilde emek arzlarını, standard hareketlere dayanan bir mantık dahilinde kısacakları söylenemez. Ücret seviyesi düşük olduğu zaman çalışmayan bazı kimseler bu seviye yükselince emeklerini iş piyasasına arzdebilecekleri gibi çalışanlardan bir kısmının çalışma müddet veya şiddetini arttırabilecekleri düşünülebilir. Fakat iktisadî bir çevrede asgarî geçinme şartları ve hayat seviyesi bir işçiden bir diğerine çok değişmeyeceği gibi çalışma muhitine hâkim olan sosyal, an'anevi ve psikolojik amiller ve çalışanların zihniyetleri büyük çoğunluğu ile birbirine çok benzemektedir. Böylece ferdî emek arzında müşahede edilen tersine elâstikiyet, muayyen iktisadî çevrelerdeki emek arzının tümüne şamil olabilmektedir. Prof. Paul Douglas'ın Amerika Birleşik Devletlerinde emek arzı hakkında yaptığı bir inceleme bu memleketteki emek arzı elâstikiyetinin kısa vadede —0.24 ilâ —0.33 olduğunu ortaya koymuştur⁹. Bu rakamlara göre Birleşik Amerikada ücretlerdeki % 1 nisbetindeki gerçek artışı, piyasaya arzedilen mecmu emek saatlerinin % 1 nin 3 de bir ilâ 4 de biri arasında eksilmesine yol açıyordu.

Ferdî emek arzındaki tersine elâstikiyetin bütün emek arzının hâkim bir vasfı olabileceğini işaret eden hususların başında aile

7) Rothschild; Yukarda adı geçen eser; S. 46.

8) Sencer Divitçioğlu; Mikro İktisat; İktisat Fak. Yayını, İstanbul, 1962, S. 129.

9) Douglas; Yukarda adı geçen eser; S. 269 - 314.

ünitesinin emek arzı gelebilir. Aile reisinin yüksek ücreti belli bir seviyeden sonra kadını ev işlerinde tutmakta ve iş piyasasına emeğini arzetmesini önlemektedir. Kadınların emek arzlarını kısımlarından başka ücreti yükselen işçi çocuklarını da daha uzun müddet okutabilmekte ve böylece onların, hiç olmazsa kısa vâdede iş piyasasına emeklerini arzetmeleri muayyen bir devre için önlenmiş bulunmaktadır. Yüksek ücretler, bu şekilde, kadınların ve çocukların emek arzlarını kısararak, arzı azaltıcı istikamette bir rol oynamaktadırlar. Ücretlerin yükselmesi ile çalışma hayatına geç başlanıldığı gibi yüksek kazançlı işlerde emeklilik daha erken yaşlarda vukubulmaktadır. Görüldüğü gibi emek arzı her iki taraftan da azaltılmış bulunmaktadır. Ücretlerdeki eksilişler veya aile reisinin işini tamamen kaybedip işsiz hale gelmesi, ücret yükselişlerinin aksine, aile ünitesi içinde âzaların birinin veya bir kaçının emeklerini arzetmelerine, böylece piyasadaki emek arzı miktarını artırmalarına sebep olmaktadır. Ailenin alışılmış bir hayat seviyesi vardır. Aile reisinin ücretinin eksilmesi veya işsizlik dolayısıyla ücret gelirin ortadan kalkması, bu seviyeyi muhafaza etmek için aileden çalışanların sayılarının artmasını icap ettirmektedir. Bu «ilâve işçiler» daha önce emeklerini arzetmemekte idiler. Baba'nın ücreti eksildiği veya işsiz kaldığı zaman evde annesine yardım eden veya mektebe giden ve dışarda iş aramaya hevesli olmayan kız veya erkek çocukları iş piyasasına emeklerini arzetmek için çıkmaktadırlar. Bu durumda ücretlerdeki eksilişler emek arzını arttırmaktadır. İktisadî buhran zamanlarında ilâve işçilerin emeklerini piyasaya arz ederek arzı artırmaları yerine bilâkis evin reisi işini kaybedince ailenin diğer fertlerinin «cesaretsizlenerek» emek arzlarını kısacakları da ileri sürülmüştür¹⁰.

Emek arzındaki tersine elâstikiyet eğilimini umumî hale getiren faktörlerden biri de sendika hareketleridir. Ücretlerin yüksek olduğu refah devrelerinde sendikalar faaliyetlerini ücretler istikametine değil ve fakat çalışma müddetlerinin azaltılmasına teksif etmektedirler. Böylece ücret yükselmesi emek arzını azaltıcı bir tesir icra etmektedir.

Ücret yükselmeleri karşısında, hali hazırda çalışan bir işçinin arzettiği emeğinin miktarını azaltmasında bazı engeller bulunabi-

10) Nusret Ekin; Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ekonomilerde İşgücünün Bünyesi; Dogentlik Tezi; Emek Arzı kısmı; İktisat Fak.; İstanbul, 1964.

lır. O çalışma kolunda muayyen bir müddet çalışma mecburiyeti mevzuatla, kollektif iş akti ile veya bizatihi istihsal ameliyesinin icapları ile tesbit edilmiş olabilir. Bu şekilde bir günde belirli bir müddet çalışmak zorunluğunda olan işçi veya müstahdem emek arzını işe zaman zaman gelmemekle (absenteeism) veya mutad hale gelmiş bulunan ihtiyarî fazla mesaileri kabul etmemekle kısabilir. Ayrıca emek arzı, ücretli ve maaşlıların, ücret veya maaş yükselmeleri halinde, çalışmalarının şiddetini düşürmeleri ile de azalabilir. Bunun neticelerini istihsal edilen mal veya hizmetin yekûnunda müşahhas bir şekilde görmek kabildir. İşçilerin bu daha az çalışma arzusu, bir müddet sonra, ücretlerin aynı seviyede kalması şartıyla haftalık çalışma saatlerinin azaltılması talebi şeklinde tezahür etmektedir. Tabiatıyla bu talep umumiyetle sendikalar kanalı ile yapılmaktadır. Çalışma müddetlerini kendileri kararlaştırmak durumunda olan serbest meslek erbabı için artan gelirleri karşısında çalışma sürelerini azaltmaları keyfiyeti yine kendileri tarafından tatbik edilmektedir.

C — Tersine Elâstikiyet Hâdisesinin Üniversal mahiyeti :

Emek arzındaki tersine elâstikiyetin, iktisadî bir vakıa olarak şumulü hakkında iki görüş ortaya çıkmaktadır. İlk görüşe göre, merkantilistlerden gelen düşünce an'anesine uygun olarak, emek arzı elâstikiyetinin tersine olması üniversal bir mahiyete sahiptir. Her memlekette, her türlü iş piyasasında ve her çeşit emek arzı için elâstikiyet tersinedir. Bu görüşü Prof. J. Wiles «Bu tersine dönen arz eğrisi hemen hemen bütün emek çeşitleri için varittir. Her halû kârda ne yarı göçebe Afrikahlara veya İngiliz maden işçilerine mahsus bir haldir ve ne de umumiyetle sanayi inkilâbının değıştirdiği iptidai bir zihniyete en ufak şekilde de olsa delâlet eder. Hayat standardı düşük olan kimselere de mahsus bir hal değildir: Bizim hepimizin hayat seviyemizin bir üst haddi vardır, hepimiz o seviyeye yaklaştıkça fazla çalışmaya karşı koyarız. Bu vakıa hemen hemen üniverseldir»¹¹ diye ifade etmektedir. Emek arzındaki tersine elâstikiyetin üniversal olduğunu ileri sürenler, bu vasfı emek arzı için, kelimeyi kullanmamakla beraber, bir «kanun» olarak görmektedirler. Tersine elâstikiyetin, her memleketteki her türlü iş piyasasın-

11) J. D. Wiles; Price, Cost and Output; Basil Blackwell; Oxford, 1956, S. 155.

da her nev'î emek arzı için geçerli olması ona bir iktisadî kanun mahiyeti vermektedir.

İkinci görüş ise emek arzının tersine elâstik olmasının üniversal bir mahiyeti olmadığıdır. Biz buna Marshall'iyen görüş diyebiliriz. Marshall emek arzı elâstikiyeti hakkında üniversal bir kaide vaz'edilemeyeceğini, tersine elâstikiyeti daha ziyade tembel, iptidaf zihniyetli ve dar görüşlü milletlere has iktisadî bir hâdise olarak ileri sürmektedir¹². Emek arzındaki tersine elâstikiyetin üniversal olmadığına kani bulunanlardan K. Boulding bu halin emek arzında «zaman zaman ortaya çıkan garip bir vakıa» olduğunu söylemektedir¹³. Boulding'e göre bilhassa insan gücünün büyük bir rol oynadığı küçük ziraf işletmelerde emek arzı tersine elâstiktir. Tibor Scitewsky'de emekteki tersine elâstikiyetin her çeşit emek arzı için değil ve fakat bir kısım emek arzı için bahis konusu olabileceğini söylemektedir. Çalıştıkları işe zevk ve alâka ile bağlı olmayıp ta onu bir geçim vasıtası olarak telâkki eden insanların emek arzı elâstikiyeti tersinedir. Yoksa ilim adamı, artist, serbest meslek erbabı, iş adamlarının, emek arzı ise bu şekilde telâkki edilmemelidir. Bu çalışma gruplarının dışında kalanlar ücretleri artınca muayyen bir hadden sonra ya iş müddetlerini eksiltirler veya çalışma gayretlerini azaltırlar¹⁴. Emek arzı elâstikiyetinde Marshall'iyen bir görüşe sahip bulunan Prof. Philip Taft ise tersine elâstikiyetin iktisaden geri kalmış bölgelerdeki emek arzında kaydedildiği şeklinde olan fikrini şöyle açıklamaktadır: «Yüksek seviyede sanayileşmemiş memleketlerin iktisaden geri mıntıklarında, ücretlerdeki bir artış, her halü kârda kısa vâdede, arzda bir azalmaya sebep olacaktır. Muayyen bir kazanç tutarının işçiyi alâkadar ettiği ortaya çıkmaktadır, eğer bu miktar daha kısa bir zamanda kazanılabiliyorsa, işçi çalışma günlerini eksiltecektir.»¹⁵. Görüldüğü gibi emek arzı elâstikiyetinde Marshall'iyen bir fikre sahip olanlar tersine elâstikiyetin üniversal olmadığını ya bazı emek arzı çeşitlerinde veya iktisaden geri kalmış mıntıka veya memleketlerde meydana gelen bir vakıa olduğunu ileri sürmektedirler.

12) Marshall; Yukarda adı geçen eser; S. 438 - 439.

13) Kenneth Boulding; Economic Analysis; New York; Harpera, 1955, S. 210.

14) Tibor Scitowsky; Welfare and Competion; Chicago; Richard D. Irwin; 1951, S. 86.

15) Philip Taft; Economics and Problems of Labor; Stockpole and Heck, Inc.; New York; 1955, S. 280.

D — Gelişmiş Ekonomilerde Tersine Elâstikiyet Hâdisesinin Vukuuna İtiraz :

Emek arzındaki tersine elâstikiyetin ancak kısmî bir vakıa olduğunu söyleyen Marshall'iyen görüşten başka, bazı ahvalde mese-lâ kısa vâdede Amerika B. Devletlerindeki emek arzında tersine elâstikiyetin vukubulamıyacağı, arz elâstikiyetini pozitif yapacak tesirlerin daha kuvvetli olduğu fikri de ortaya atılmıştır. Bu fikri Profesör Harold Vatter 1961 yılında yayınladığı «Tersine Eğrilen Arz Çizgisi Folklorı Hakkında»¹⁶ başlığını taşıyan makalesinde açıklamıştır. H. Vatter makalesinde, emek arzı eğrisinin muayyen bir noktadan sonra tersine dönmesinin düşünülemez olmadığını ve fakat arz eğrisinin istikametini pozitif yapan amillerin çok daha kuvvetli olması sebebiyle talep eğrisinin emek arzı eğrisini, daha bahis konusu eğrinin tersine dönme noktasına ulaşmadan kestğini böylece tersine elâstikiyet hâdisesinin ortaya çıkmadığı tezini savunmaktadır. Ayrıca arzdaki tersine elâstikiyetin ancak fiyat indirimlerinde ortaya çıkabileceğini fiyat yükselmelerinde ise bunun bahis konusu olamayacağını söylemektedir.

Prof. H. Vatter emek arzındaki tersine elâstikiyet kavramına üç noktadan itiraz etmektedir. Artan ücretlerle ortaya çıkan bu önemli tesirler arz eğrisinin pozitif bir istikamet takip etmesine sebep olmaktadır. Bunlar 1 — «görgü tesiri» 2 — «serbest zamanların lüzumlu kıldığı istihlâk» 3 — müreffeh bir ekonomide ferdî kazançlar arttıkça fazlalaşan marjinal tasarruh meyli» dir.

Emek arzında menfi elâstikiyeti ortadan kaldıran amillerin başında saydığı görgü tesiri, Prof. H. Vattere göre, arzın kısa vâde için yapılan tahlillerinde çok az nazarı dikkate alınmıştır. «Amerikanınkindede olduğu gibi bir — Madison Bulvarı İktisadiyatında — iş gücünün bütün tabakaları, son sür'atle çoğalan istihlâk alışkanlıklarının iddia edilen zevklerini aksettiren bir propaganda hücumu altındadırlar ve yükselen hayat seviyesi bir gaye olarak kabul edilmiştir. Bundan başka işçiler arasında, bir gelir kategorisinde olanları daha yukardaki birkaç kategorinin harcama ve tasarruf örneklerini taklit etmeye itecek derecede kuvvetli bir sebebi doğurmaya

16) Harold G. Vatter; On The Folklore of the Backward - Sloping Curve; Industrial and Labor Relations Review; July, 1961, No. 4; Cornell University; İthaca; New York, S. 578.

kâfi gelecek, münasebetler vardır»¹⁷. Böylece modern ekonomideki istihlâk propagandasının tesiri altında kalan işçiler, sosyal münasebetlerin sıklaşmasından dolayı tanıdıkları bir üst derecelerdeki diğer işçilerin hayat seviyelerine ulaşmak, onları taklit etmek arzusunadurlar ve bunun için artan ücretler onları daha az çalışmaya, emek arzlarını kısımaya sevk etmiyecektir. Bundan başka esasen işçinin ulaşmak istediği «gönlünün arzu ettiği kazanç» ı sağlayacak olan ücret halihazır, meselâ imalât sanayiindeki, ücretlerin çok üstünde bir seviyededir.

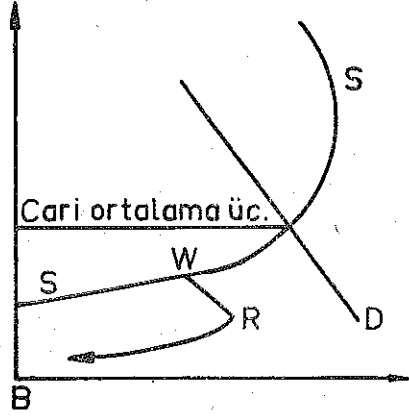
Emek arzı eğrisinin pozitif olarak ve daima sağ yukarı doğru devam etmesinin bir ikinci sebebi serbest zamanların lüzumlu kıldığı istihlâk mallarının mevcudiyetidir. Prof. Vatter bunun sebebinin, artık inkişaf etmiş ekonomilerde serbest zamanların (leisure) bir istirahat ve aylaklık devresi teşkil etmeyip bilâkis çok çeşitli birçok zaman alıcı maddelerin istihlâk edilmesi için kullanıldığını söylemektedir. Pahalı olan serbest zaman istihlâk maddelerini satın alabilmek için çok çalışmak icap etmektedir. Bu istihlâk malları satın alınmazsa serbest zamanlar boş ve tatsız bir mahiyet almaktadır. İşçi serbest zamanından zevk almak istiyorsa, bu malları satın almak için yüksek bir ücret seviyesinde dahi daha fazla çalışmak mecburiyetindedir. Bu işçinin «kendi gölgesini kovalaması»dır. «Madison Bulvarı İktisadiyatı»nın tesiri altında işçi daha bir müddet bu kovalamaya devam edecektir. Bu ferdî emek arzı eğrisinin yukarı ve sağa doğru devam etmesini sağlayacaktır. Emek arzı eğrisinin henüz tersine dönmesi bahis konusu değildir.

Prof. Harold Vatter'in ileri sürdüğü üçüncü sebep ise, fertlerin kazançları arttıkça tasarruf meyillerinin arttığı fikridir. Kazanç arttıkça ilerde istihlâk etmek için de olsa tasarruf miktarı artar. Bu ise işçinin ücreti arttıkça dahaaz çalışması, emek arzını kısıması neticesini doğurmaz. «Bütün bu delillerden çıkan netice şudur ki müreffeh bir ekonomide, ferdî emek arzlarının bir toplamı olan piyasadaki emek arzı eğrisi fazla mesai ücretleri arttıkça sağ istikamette yükselecektir.....»¹⁸. Prof Vatter emek arzı elâstikiyeti hakkındaki fikirlerini aşağıdaki grafikte açıklamaktadır :

17) Vatter; Yukarda adı geçen makale; S. 579.

18) Vatter; Yukarda adı geçen makale.

Şekil : 7

Vatter'in çizdiği grafiğe göre fazla mesai ücretleri, en yüksek ücretlerin üstüne çıkacak kadar yükseldikçe emek arzı eğrisi sağa doğru yükselen bir seyir takip edecektir. Bu hadden sonra dik bir kısım vardır. Daha sonra, emek arzı elâstikiyetini kaybetmiştir. «Ancak bundan sonradır ki, fevkalâde yüksek ücret hadleri için arz eğrisinin tersine dönmesi beklenebilir». Piyasada carî ortalama ücret haddinin üstünde çok geniş bir ücret dizisi için emek arzı tersine elâstik olmayacaktır. Böylece emek arzı eğrisinin «tersine dönen kısmının pratik bir mânası yoktur».

Ücret azalmalarında ise «Ricke'in ele aldığı ve akli seliminin göstereceği gibi» parça başına ücretin azaltılması durumu bahis konusu olunca işçi gayret ve dolayısıyla emek arzını arttıracaktır. Vatter'in grafiğinde bu hal ancak işçinin esasen halihazırda carî ücret nisbetinden daha düşük bir ücretle çalışması gibi «istisnai» bir durumda vaki olacaktır. Bu durumda işçinin ücreti o kadar düşüktür ki kazancını sabit tutabilmek için daha fazla çalışacak emek arzı artacaktır. Bu, grafikte WR eğri parçası ile gösterilmiştir. R noktasında ücretler artarsa arz eğrisi W istikametinde yükselmez fakat sağ yukarı bir seyir takip eder veya tamamen elâstik bir mahiyet kazanır yani her iki halde de arz miktarı eksilmez çoğalır. Ücretler R noktasından daha düşük bir seviyeye indirilirse emek arzı grafikleri B istikametinde piyasadan çekilmeye başlayacaktır. Bu izahattan anlaşılacağı üzere, işçiye ödenen ücretin halihazır carî ücret seviyesinden düşük olması şartı ile, parça başına ücretlerin azalması hâdisesi ile emek arzı arasındaki münasebet muayyen bir ücret haddine kadar (R) tersine orantılıdır.

Ücret yükselmelerinde ise Prof. H. Vatter, kısa vâdede emek arzının tersine elâstik olacağını kabul etmemekte, çok yüksek ücret hadleri için düşünülecek tersine elâstikiyetin pratik bir mânası olmadığını söylemektedir. «Kısa vâdede tersine eğrilen arz eğrisi çizgisi taraftarlarının» yukarda izah edilen 3 mühim faktörü hiç veya kâfi derecede göz önüne almadıkları için bu neticeye vardıklarına işaret eden Vatter emek arzındaki tersine elâstikiyetin muhtemelen iktisaden geri kalmış memleketlerde veya bu memleketlerdeki bazı sektörlerde görülebileceği kanaatindedir. Gelişmiş sektörler yanısıra gelişmemiş sektörler ihtiva eden ekonomilerde, Prof. Vatter şusebeplerin tersine elâstikiyete yol açabileceğini anlatmaktadır: 1 — İşçiler devamlı sanayi disiplininin mahrumdurlar 2 — İş gücü para şeklindeki kazanca ve istihlâk faaliyetinin devamlı bir akım teşkil etmesi hâdisesine yabancıdır. İstihlâk stoktan yapılmaktadır. Bu ise sık sık işe gelmemelik suretiyle ortaya çıkan ferdî emek arzının kısılmasına yol açmaktadır. Bu devamsızlık aynı zamanda ücretin toptan ödenmesi usulü ile de daha da teşdit edilmektedir. 3 — İktisaden geri kalmış memleket ve sektörlerde fakir sosyal grupların daha üst gelir seviyesinde olanlarla münasebetleri yoktur. Bu ise görgü tesirini azaltmaktadır. 4 — Köy ekonomisinin devamlı mevcudiyeti disiplinsiz çalışma alışkanlıkları için «iktisadî bir yastık» vazifesi görmektedir. Ücretli istihdam devreleri arasında kalan zamanlar köyde, çalışma ile, gizli işsizlikle veya hiç çalışmayarak geçirilebilir. «Bütün bu sebepler dolayısıyla, ikili iktisadî bünyeye sahip (gelişmiş sektörlerin yanında az gelişmiş sektörler) az gelişmiş ülkelerde, belirli kategoriler dahilinde, ferdî emek arzı eğrisi tersine eğrilmiş olabilir»¹⁹.

E — Gelişmiş Ekonomilerde Tersine Elâstikiyete İtirazın Tenkidi:

Yukarda, Prof. H. Vatter'in bir kavram olarak emek arzındaki tersine elâstikiyete yaptığı itirazın ana hatlarını görmüş bulunuyoruz. Bu itirazların geçerliği konusunu ele almadan evvel şimdiden bunların hududunu çizmek gerekmektedir. Prof. Vatter iktisaden az gelişmiş memleketler ve bunların bazı sektörlerinde emek arzının tersine elâstik olabileceğini kabul etmektedir. Emek arzı eğrisinin pozitif olacağını ileri sürdüğü piyasalar ise iktisaden gelişmiş «Madison iktisadiyatının tesiri altında» ki memleketlerdekilerdir. Bu

19) Vatter; Yukarda adı geçen makale.

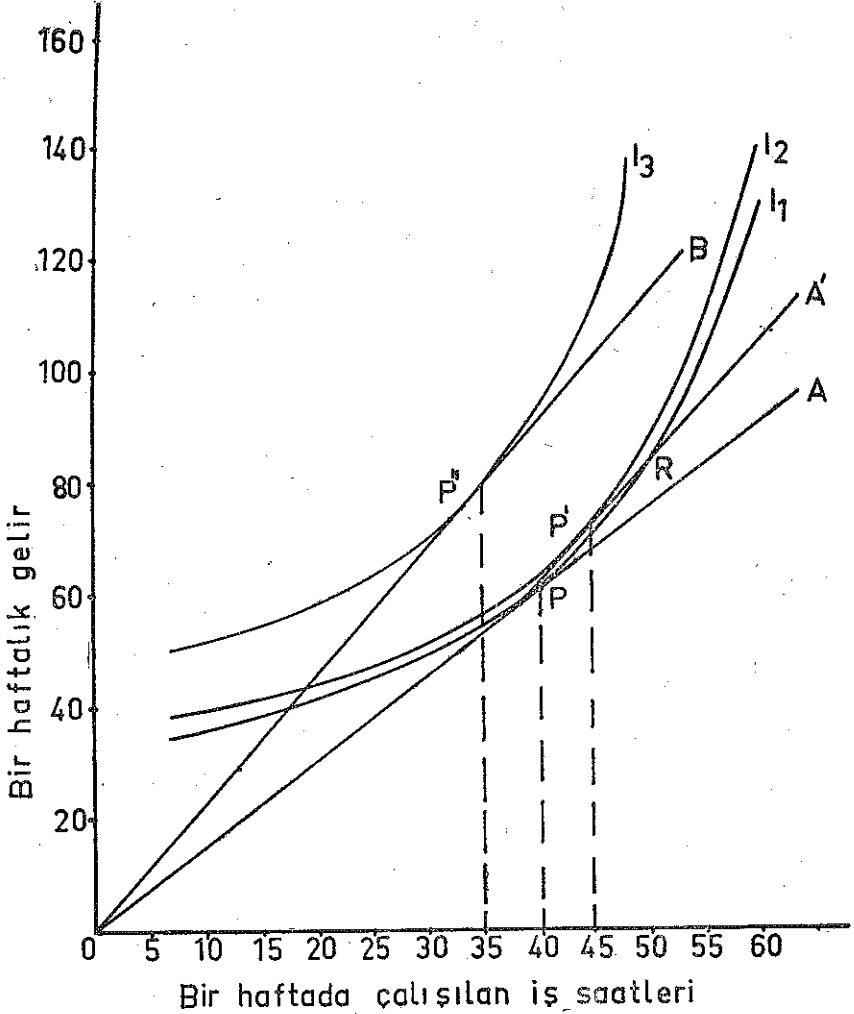
noktada yine emek arzı elâstikiyeti konusunda Marshall'iyen bir görüşle karşılaşmış bulunuyoruz: emek arzı ancak geri kalmış memleket ve bunların gelişmemiş sektörlerinde ortaya çıkan bir iktisadî hâdisedir. Prof. H. Vatter'in bu konuda ortaya koyduğu fikirlerle Prof. T. A. Finegan başlıca 3 noktadan itiraz etmiştir²⁰.

1 — Prof. Vatter tersine elâstikiyet kavramını tenkit ederken fazla mesai ücret nisbetlerinden hareket etmektedir. Bu ise emek arzında tersine elâstikiyeti tesbit edenlerin önemli faraziyelerinin birinden ayrılmakta ve onunla karşıt hale geçmektedir. Çünkü tersine elâstikiyet tahlili yapılırken «ferdin saat başına kazandığı ücreti çalışmış olduğu saat adedinden müstakil» olarak ele alınıp mütalâa edilmiştir. Yoksa «fazla mesai ücretleri muhakkak ki normal mesai ücretlerinden daha zayıf bir gelir tesiri husule getireceklerdir, işte bundan dolayıdır ki fazla mesainin yüksek ücretleri için daha uzun saatler çalışmak arzusu, normal mesainin yüksek ücret nisbetlerinde daha kısa çalışma müddeti tercih etmek hâdisesi ile tamamen mutabakat halindedir». Bu hususu daha açık olarak ortaya koymak için Prof. Finegan aşağıdaki grafiği çizmektedir :

«Şekil 8 de, CA hattı saat başına 1,50 lık sabit ücret için çalışma kazanç imkânlarını göstermektedir. Bu ücret karşısında bir işçinin 40 saatlik çalışma haftasını tercih ettiğini farzedelim, böylece kayıtsızlık eğrisi P noktasından OA hattına tanjant olarak çizilmiştir. Şimdi aynı işçiye, 40 saatin üstünde her saat başına 1,5 misli (2,25) fazla mesai ücreti teklif edildiğini farzedelim, bu durumda onun imkânlarını gösteren hât OPA¹ olacaktır. PA¹ eski I₁ eğrisini P ve R noktalarında kesecektir, bunun delâlet ettiği mâna ise işçinin mesaisini P ile R arasındaki uzunluğun herhangi bir yerine kadar meselâ 45 saata, yükselmesi ile daha fazla bir tatmine (daha yukarda olan bir kayıtsızlık eğrisi) ulaşacağıdır. (Böylece I₂, P¹ noktasında PA¹ ne tanjant olarak çizilmiştir. Fakat, normal saat başına ücret 1,50 \$ olduğu zaman fazla mesai ücretinin 2,25 \$ yükselmesi halini açıklayan bu durum, fazla mesai imkânlarını bir tarafa bırakarak normal ücretlerin saat başına 1,50 \$ dan 2,25 \$ a çıktığında işçinin nasıl hareket edeceği hakkında bize hiçbir malûmat vermemektedir. PA¹ e paralel çizilen OB hattı saat başına 2,25 \$ lık sa-

20) T. Aldrich Finegan; The Backward-Sloping Supply Curve; Industrial and Labor Relations Review; January 1962; No. 2, Cornell University, İthaca, New York; S. 230.

bit bir ücret için çalışma kazanç imkânlarını göstermektedir. Bu durumda işçi çalışma haftasını meselâ 35 saate indirmeyi tercih edebilir (P^{II} noktasında OB ye tanjant olan I_3 le gösterilmiştir). Bu tercih mutlak değildir, sadece bu meselede önceden söylenen faraziyelere bir cevap teşkil etmektedir. Fakat bu tercihlerden hiçbiri fazla mesai için ödenen yüksek ücretler karşısında daha fazla çalışmak arzusu ile uyumsuzluk halinde değildir; bu sonucu eğilim bahis konusu faraziyelerin (— meselâ tersine elâstikiyet tahlilinde nor-

Şekil : 8

mal mesai ücretlerinin göz önünde tutulması —) geçerliği hakkında hiçbir ışık getirmemektedir. Söylenecek tek şey iki halin birbirinden farklı olduğu, farklı gelir ve ikame tesirleri kombinezonları ortaya koyduğudur».

Prof. T. A. Finagan'ın bu tenkidini, yani fazla mesai ücret nisbetlerine dayanılarak inşa edilen bir model neticelerinin normal mesai ücretlerine göre tahlili yapılan bir mekanizmaya tatbik edilemeyeceğini, Prof. Vatter kabul etmemekte ve Finagan'ın itirazlarından hemen sonraki açıklamasında «fazla mesai ücret nisbetleriyle alâkalı olarak ortaya konan husus normal mesai içinde aynen varittir: emek arzı eğrisi tatbikatta olan kısmıyla tersine eğilmiş değildir» demektedir. Kendisinin ileri sürdüğü ve emek arzı elâstikiyetini pozitif yapan 3 faktörün normal mesai ücretleri için de geçerli olduğu, aradaki farkın yalnızca bir derece farkı olduğunu da ayrıca anlatmaktadır.

2 — Prof. Vatter'in emek arzının tersine elâstik olması fikrine yaptığı itirazı, Prof. Finagan bir ikinci noktadan da tenkid etmektedir. Bu da, Vatter'in tersine elâstikiyetin tefsirini -işçinin «arzu ettiği bütün serbest zamanlar dışı mallarının (non-leisure goods) hepsini» elde edinceye kadar ücretlerdeki bir artıştan doğan gelir tesirinin ikame tesirine galebe çalamıyacağı - şeklinde yapması ve bunun yanlış olduğudur. Finagan, emek arzı eğrisinin tersine döndüğünü kabul edenler arasında «meseleyi bu şekilde gören bir tek nazariyatçı tanımıyorum» demektedir²¹.

Vatter'in ele aldığı tarzda tersine dönen emek arzı eğrisinin elâstikiyeti muhakkak —1 olmak mecburiyetindedir. Halbuki tersine elâstikiyet daha küçük olabilir ve bu da tersine elâstikiyet nazariyesiyle hem ahenktir.

3 — Prof. Finagan, Prof. Vatter'in «Daha fazla serbest zamanlar satın almak için yüksek maliyetli serbest zaman maddeleri alma lüzumundan dolayı daha az değil ve fakat daha fazla çalışmak icabettir» fikrinden çıkardığı neticeyi de tenkid etmektedir. Finagan tamamlayıcı malların arasındaki münasebetin açık olduğu fakat bunun iki kanaldan işlediğini söylerek serbest zamanlarda istihlâk edilen mallara sahip olmadan serbest zamanların belki fazla kıymetli olamayacağını ve fakat aynı zamanda kendilerinden müs-

21) Finagan; Adı geçen makale; S. 232.

tefit olabilmek için kâfi miktarda boş zaman olmayınca bu malların bir mâna ifade edemeyeceğini açıklamaktadır.

Prof. Vatter'in emek arzındaki tersine elâstikiyet hâdisesine itirazı fazla mesai ücretleri için değil de normal asıl ücretler için ele alınırca, Prof. Finegana göre bu itirazın yanlışlığı meydandadır: «eğer mesele asıl ücret nisbetlerindeki değişikliklere karşı işçilerin hareket tarzları ise, bu şemanın (Prof. Vatter'in ki) yanlışlığı ve yersizliği gayet açıktır»²².

Prof. T. A. Finegan'ın Prof. Vatterin itirazına karşı yaptığı tenkidi yukarda kısaca gördük. Prof. Vatter bu tenkitten tatmin olmadığını ifade etmektedir. Bu münakaşanın tatmin edici tam bir neticeye varamaması kanaatimizce, emek arzının elâstikiyeti hakkındaki ampirik verilerin, istatistikî malûmatın kâfi miktarda elde mevcut olmamasıdır. Her ikisi de emek arzı eğrisi ve elâstikiyeti hakkındaki görüşlerini mücerred bir plânda ve mantikî kurallar dahilinde modelleştirmeye çalışmışlardır. Bu modeller mantikî olabilir fakar gerçeği aksettirmeyebilirler. Çünkü gerçek verilere dayanılmamışlardır. Açık olan bu noktayı Prof. H. G. Vatter şu şekilde belirtmektedir: «Ben de, Prof. Finegan kadar, çok kısa vâdedeki ferdî ve mecmu emek arzı hakkındaki ampirik malûmatın kıtlığından müştekiyim. Bu eksiklikten dolayı belki hepimiz azarlanmaya lâyıkız, fakat bundan dolayı birbirimizi azarlamamız icabettiğini zannetmiyorum»²³.

Prof. H. G. Vatter ileri derecede gelişmiş bir memleket olan Amerikada kısa vâdede emek arzına ait istatistikî malûmatın kıt olduğunu söylemektedir. Bu gerçek karşısında, yalnızca lojik bir şekilde ortaya koyduğu «Madison Bulvarı İktisadiyatının» 3 önemli tesirinin, görgü, serbest zamanlarda kullanılan istihlâk malları, tasarruf meylinin artmasının bu ekonominin tümüne şamil hâkim vasıflar olduğunu teyid etmek zordur. Emek arzı hâdisesinin ferdî-beşerî ve sosyal karakteri çok önemlidir. Pekalâ «Madison Bulvarı İktisadiyatında» da bazı sektör ve bölgelerde muayyen emek arzı kısımlarında, «iptidai» zihniyet, davranış ve eğilimlere sahip emek arzı torbalanmalarına rastlanabilir. Prof. H. Vatter'in zikrettiği 3 faktör bütün bir emek arzı unsurları üzerinde tam bir tesir icra

22) Finegan; Adı geçen makale; S. 233.

23) Harold G. Vatter; Rejoinder; Industrial and Labor Relations Review; Jauary; 1962; No. Cornell University; İthaca, New York, S. 236.

etmiş olmayabilir. Kaldı ki ferdî emek arzında dahi emeğini arzedenin yaşının veya sosyal durumunun (meselâ evlenme v.s.) değişmesi ile ücret artışları karşısındaki hareket tarzı değişebilir ve emek arzında tersine elâstikiyeti meydana çıkarabilir.

İktisaden gelişmiş memleketlerde emek arzı elâstikiyetinin tersine olup olmadığını ortaya çıkarmanın en güvenilir metodu bu memleketlerde bu konuda yapılan istatistikleri yakinen incelemektir. İktisaden az gelişmiş memleketlerde ise emek arzı elâstikiyetinin tersine olması hâdisesinin, genellikle istatistik verilerinin kifayetsizliğinden dolayı, bazı vakıalardan hareket edilerek ele alınması zaruri olmaktadır.